

EUROPOS SOCIALINIS CHARTIJOS

ata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you

UŽTIKRINANT LIETUVOS ŽMONI SOCIALINES TEISES

Vytautas Povilas Žiukas

(Socialinis apsaugos ir darbo ministerija ir Vilniaus universitetas)

Lietuvos Respublikos Seimas baigė *Europos Tarybos socialinio chartijos* svarstymą bei ratifikavimo procedūrą ir išsiuntė galiojamuosius raštus Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui. Remiantis gautu Europos Tarybos atsakymu, dokumentai sigaliojo ir Lietuva tapo visateise valstybe – Europos socialinio chartijos dalyviu. Nuo 2001 metų rugpjūčio 1 dienos. Tai yra svarbus Lietuvos žingsnis priimančiam tarptautiniamssipareigojimus žmogaus socialinėse teisėse srityje, reikšmingas sipareigojimas tiek tarptautinei bendrijai, tiek Lietuvos gyventojams. Tačiau praktika rodo, kad Lietuvos gyventojai apie šį dokumentą žino dar labai nedaug. Spausdoje pasirodęs vienas kitas straipsnelis, viena radijo ar televizijos laida negalėjo suteikti pakankamai informacijos apie šią gana variapusiškai žmonių ekonomines-socialines teises ginantį dokumentą. Ilgainiui atsirado ir daugiau spausdintinis literatūros šiuo klausimu, labai besidomintieji informacijos gali gauti Socialinio apsaugos ir darbo ministerijos interneto tinklapyje (<http://www.socmin.lt>).

Kokios yra šio dokumento ištakos, turinys, paskirtis ir vaidmuo. Šiame straipsnyje apžvelgiamas šis svarbus dokumentas, jo reguliavimo sritis, kokius tarptautinius sipareigojimus Lietuva prisiims jį ratifikavusi ir kokių padarinių tai turės varioms Lietuvos gyventojų grupėms.

Socialinio chartija (pataisyta) yra vienas iš svarbiausių Europos Tarybos (ne Europos Sąjungos, kaip dažnai manoma) dokumentų. Europos Taryba (kurta 1949 metais) dabar vienija 43 šalis (apie 800 mln. gyventojų). Ji telkia Vakarų, Vidurio ir Rytų Europos valstybes kuriant bendrą demokratinę ir teisinę erdvę gyvendinti vieno iš pagrindinių dokumento – Europos žmogaus teisių pagrindinių laisvi apsaugos konvencijos nuostatų. Europos Taryba organizuoja ir skatina daug tarptautinio bendradarbiavimo formų stiprinant visuomenės socialinę vienybę, skatinant lavinimąsi, kovojant su netolerancija, rasizmu ir ksenofobija, nusikalstamumu ir korupcija, plėtojant demokratiją ir savivaldą ir puoselėjant Europos kultūrinio palikimo tradicijas. Žmogaus teisių užtikrinimas yra pats svarbiausias Europos Tarybos vykdomos veiklos principas. Žmogaus teisės yra suprantamos platesniu šiuolaikiniu kontekstu, t. y. traktuojant žmogaus socialines ekonomines ir politines-pilietines teises kaip nedalomą, glaudžią visumą. *Socialinio chartijos* gyvendinimas Europoje greta Europos žmogaus teisių pagrindinių laisvi apsaugos konvencijos yra vienas iš šios vienybės praktinių pavyzdžių.

Europos Tarybos socialinio chartiją, priimtą 1961 metais Turine, gali pasirašyti ir ratifikuoti visos valstybės. Ji sigaliojo 1965 metais ratifikavus pirmosioms penkioms valstybėms – Europos Tarybos narėms. Pirmosios Socialinio chartiją ratifikavusios šalys buvo Jungtinė Karalystė, Švedija, Norvegija (visos 1962 m.), Airija (1964 m.) ir Vokietija (1965 m.). Dabar šis dokumentas yra ratifikavusios 19 šalys, tarp jų ir Rytų Europos valstybės Lenkija, Slovakija ir Vengrija.

sigaliojusi *Socialinio chartija* buvo tobulinama papildomais protokolais:

1988 metų gegužės 5 dienos *Papildomu protokolu*, kuris papildė Socialinio chartiją keturiomis naujosiomis grupėmis:

- Vis darbuotojų teisės vienodai traktuojamos ir lygios galimybės nediskriminuojant pagal lytį;
- Darbuotojų teisės gauti informaciją ir konsultacijas;
- Darbuotojų teisės dalyvauti nustatant ir gerinant darbo sąlygas;
- Pagyvenusių žmonių teisės socialiniam apsaugai.

1991 met spalio 21 dienos Pagerinamuoju protokolu (Turino protokolas) pataisyta Chartijos kontrolės sistema.

1995 met lapkričio 9 dienos Papildomas protokolai numatė kolektyvinių skundų sistemą.

Kadangi pasikeitusi per 30 metų Europos šalių ekonominė-socialinė situacija vertė ir toliau didinti šalims keliamus reikalavimus ir vesti naujas normas, buvo sukurtas naujas sisteminis dokumentas – *Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyta)*. Šiuo dokumentu Socialinė chartija papildyta naujomis teisėmis ir galioja kartu su pirmąja. Kai šalis pasirašo ir ratifikuoja Socialinę chartiją (pataisyti), senasis dokumentas tai šaliai nustoja galios.

Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyti) valstybėms buvo galima pasirašyti 1996 metų gegužės 3 dieną ir į turėjo sigalioti trims pirmosioms valstybėms ją ratifikavus. Pirmoji šipatobulinti dokumentą ratifikavo Švedija (1998 metais), o 1999 metų gegužės 7 dieną ratifikavo išsyk keturios valstybės – Prancūzija, Italija, Rumunija ir Slovėnija, kartu sigaliojo ir pati pataisytoji Chartija. Dabar bent vien iš dviejų chartijų pasirašė visos 43 Europos Tarybos šalys, o ratifikavo 31 šalis. Naujį dokumentą – *Europos Tarybos socialinę chartiją (pataisyti)* yra pasirašiusios 29 šalys, iš jų ir Lietuva – 1997 metų rugsėjį. Iš pasirašiusių šalių 12 šidokumentą jau ratifikavo, iš jų Estija (2000 metų rugsėjo mėn.). Latvija yra pasirašiusi senąjį dokumentą ir ją ratifikavo 2002 metais. Taigi Socialinės chartijos (Socialinės chartijos (pataisytos)) nuostatos galioja visoms Baltijos valstybėms.

Minėta, *Europos Tarybos socialinė chartija (pataisyta)* tai – kompleksinis dokumentas, apimantis labai daug ekonominių-socialinių teisių. Kasdien je kalboje šidokumentą specialistai kartais vadina Europos socialinių teisių konstitucija, nes jame yra nuosekliai išdėstytos visos pagrindinės žmonėmsocialinės-ekonominės teisės. Šioms teisėms gyvendinti šalys dažnai yra priverstos koreguoti savo socialinės apsaugos sistemas – priimti konkrečius statymus ar kitokius teisės aktus, t. y. vairiaisiais bandoma siekti, kad būtų laikomasi Chartijos nuostatų. Yra šalių (pvz., Lenkija), kuriose Socialinės chartijos reikalavimus buvo atsižvelgta netgi tobulinant šalies konstituciją.

Visas Chartijoje išdėstytas teises būtų galima suskirstyti į šias grupes:

- nediskriminavimas,
- teisė darbui,
- kolektyvinių darbuotojų teisės,
- solidarumu grindžiama socialinė apsauga ir parama,
- sveikata ir vaikų teisės.

Šios teisės grupės reikalavimai yra pateikiami atskiruose straipsniuose ir punktuose, nuodugniau su jais susipažinti reikia detalesnės dokumento analizės.

Chartijos sandara. Chartijos pirmoji dalis yra deklaracija, nusakanti tikslus, kuri šalys, pasirengusios ją ratifikuoti, pareiškia sipareigojančios siekti visomis tinkamomis priemonėmis – taip pažymėta Chartijos šios dalies žanginiame punkte. Tai yra bendrosios normos – šalys sipareigoja siekti didesnės vienybės, prisidėti prie ekonominės ir socialinės pažangos, gerinti gyventojų gyvenimo lygį ir siekti socialinės gerovės.

Pagrindinė *Europos socialinės chartijos (pataisytos)* dalis yra antroji. Ji susideda iš 31 straipsnio (98 punktų). Devyni Chartijos II dalies straipsniai 1, 5, 6, 7, 12, 13, 16, 19 ir 20 vadinami pagrindiniais (tvirtoji šerdis). Juose apibrėžiamos svarbiausios socialinės-ekonominės asmenų teisės, juos kreipia daugiau dėmesio tiek šalys rengdamos ataskaitas, tiek ekspertai jas vertindami. Lietuva ratifikavo šešis straipsnius – būtų toks minimalus pagrindinis straipsnių kiekis yra reikalingas dokumentui ratifikuoti. Numatyti ratifikuoti (ir ratifikuoti) kiti pagrindiniai straipsniai:

1 straipsnis, kuriame vertinta kiekvieno žmogaus teisė darbui;

5 straipsnis, nusakantis darbuotojų ir darbdavių teisių apsaugoti savo ekonominius ir socialinius interesus laisvai jungiantis nacionalines ir tarptautines organizacijas;

6 straipsnis, tvirtinantis vis darbuotojų ir darbdavių teisę kolektyvines derybas;

7 straipsnis, kuriame numatyta dirbančių vaikų ir paauglių teisė būti ypatingamiems nuojams išskylančių fizinių ir moralinių pavojų;

16 straipsnis, apibrėžiantis šeimos, kaip pagrindinės visuomenės lėstelės, teisę visapusiškai vystytis, turinti atitinkamą socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą;

20 straipsnis, numatantis vis darbuotojų teisę turėti lygias galimybes ir vienodą padėtį darbo ir profesijos reikalais nediskriminuojant dėl lyties.

Norimą ratifikuoti *Chartiją*, šalis, be pagrindinių jos straipsnių, privalo pasirinkti savo nuožiūra ir kitus *Chartijos* II dalies straipsnius arba numeruotus punktus, kuriuos ji laikysis. Turint būtinąsipareigojama laikytis (skaitant ratifikuojamus pagrindinius straipsnius) ne mažiau kaip 16 straipsnių arba 63 numeruotų punktų. Lietuva ratifikavo 23 straipsnius, o kartu su nevieniškai ratifikuotais straipsniais punktais – 86 punktus, taigi ratifikuota daugiau negu pagal šiam dokumentui ratifikuoti keliamus minimalius reikalavimus. Kadangi galutinį sprendimą dėl ratifikuoti pasirinktų straipsnių ir punktų priėmė Lietuvos Respublikos Seimas, pasirinkti ir teikiami ratifikuoti straipsniai su rašais ne visai atitiko Vyriausybės patvirtintus ratifikuoti su rašus. Seimo diskusijų metu buvo pasiūlyta traukti ratifikuotinius su rašus ir ratifikuoti trys papildomi punktai. Tai 4 straipsnio 1 punktą – „pripažinti darbuotojų teisę tokiam atlyginimui, kuris garantuojamas ir jų šeimoms normalaus gyvenimo lygį“, 12 straipsnio 3 punktą – „stengtis, kad socialinė apsaugos sistema nuolat būtų tobulinama, pasiekiant aukštesnį lygį“ ir 31 straipsnio 2 punktą – „neleisti plisti benamystei ir ją mažinti, kol palaipsniui ji bus panaikinta“.

Ratifikuoti straipsniai su rašais ateityje gali kisti, nes valstybės – *Socialinės chartijos* nars turi teisę papildomai ratifikuoti kai kuriuos straipsnius ir traukti juos su rašais. Yra ir kita galimybė – valstybė savo nuožiūra gali denonsuoti kai kuriuos jau priimtus straipsnius, žinoma, nenusižengdama minimaliais reikalavimais taisyklei.

Chartijos garantuojamos teisės. Pažymėtina, kad *Chartijoje* ginama daugelis samdomų darbuotojų, jų šeimos narių ir kitų socialinių grupių narių teisių. Viena iš svarbiausių *Chartijos* savybių yra ta, kad dauguma jos nuostatų remiasi nediskriminacijos principu, kuris yra išdėstytas bendrosiose garantijose ir priede, o jame apibrėžta vienodo šalies – *Chartijos* narių piliečių traktavimo taisyklė ir kai kurios jos išimtys. Remiantis nediskriminacijos principu, kiekviena valstybėsipareigoja užtikrinti kitoms valstybėms – *Chartijos* narių piliečiams, dirbantiems ar teisėtai gyvenantiems jos teritorijoje, tokias pat teises kaip ir savo valstybės piliečiams. Kituose straipsniuose nediskriminacijos principas yra sukonkretinamas – reikalaujama panaikinti diskriminaciją darbo rinkoje uždraudžiant priverstinį darbą ir panaikinant visas užimtumo diskriminavimo formas. Valstybėsipareigoja veiksmingai ginti darbuotojų teisę užsidirbti gyvenimui laisvai pasirinktu darbu; draudžiama diskriminacija dėl rasės, odos spalvos, religijos, politiniųsitikinių, nacionalinės priklausomybės ar socialinės kilmės (1.2 str.) Taip pat yra reikalaujama panaikinti diskriminaciją darbe pagal lytį, užtikrinti dirbantiems vyrams ir moterims vienodą atlyginimą už vienodą, vienodos vertės darbą (4.3 str.) bei siekti užtikrinti vienodą migruojančių darbuotojų, teisėtai esančių šalies teritorijoje, traktavimą (19.4 str.). Siekiama veiksmingai gyvendinti teisę lygias galimybes ir vienodą padėtį darbo ir profesijos reikalais (lygių lygybės užimtumo požiūriu) (20 str.) ir vienodą traktavimą darbuotojų su pareigomis šeimai (27 str.). Šios teisės visuma yra tinkamas bet kokios, ypač susijusios su darbo santykiais, diskriminacijos panaikinimo garantas.

Kitas *Socialinėje chartijoje (pataisytoje)* tvirtintas teisių galima suskirstyti į šias grupes: teisę darbą, kolektyvinę darbo teisę, solidarumą (socialinę apsaugą), sveikatą, vaikų teisę. Visos šios teisės yra išreikštos konkrečiomis nuostatomis / reikalavimais ir sukurtas specialus jų vykdymo kontrolės mechanizmas. Pagal ratifikuotus straipsnius / punktus Lietuva periodiškai turėtų teikti ataskaitas Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui, o šis jas perduoda Socialinių teisių

komitetui. Socialini teisį komitetas pateikia savo išvadas Vyriausybiniam komitetui. Pastarasis, kur sudaro vis šali – *Chartijos* dalyvi atstovai, tas išvadas detaliai nagrinėja ir savo nuomonę pateikia Ministrų komitetui, kuris priima galutinį sprendimą. Jei šalis *Chartijos* dalyvų neatitinka pagal konkrečius punktus dokumento keliamus reikalavimus, ji gali būti sparta ar jai gali būti rekomenduojama padėti ištaisyti. Tai gali būti reikalavimas pakoreguoti esamus statymus, kad jie atitiktų *Chartijos* nuostatas, tačiau dažniausiai egzistuojanti „ger“ statymų praktinis diegimas yra neadekvatus / dalinis, neliečiantis viso kontingento ir panašiai.

Europos socialinė chartija (pataisyta) tampa vis svarbesniu dokumentu visame naujos Europos kūrime, vadinamajame eurointegracijos procese. *Chartija* paminėta Amsterdamo sutartyje ir ateityje, plėtojant Europos Sąjungos socialinę politiką, jos nuostatos taps vis reikšmingesnės.